

IDEALNI ZAKONI I NESAVESNI PRAVNICI

Jovan Ćirić

Institut za uporedno pravo, Beograd¹

Sažetak: Život jednog zakona ne zavisi samo od toga šta je napisano, već i od toga kako i koliko se to što je napisano, poštuje. U tom smislu autoritet prava jeste i autoritet onih koji primenjuju pravo. Tako su nezavisnost, znanje i kultura pravnika koji primenjuju pravo, ponekad značajniji od samih reči jednog zakona. Profesor Ljubiša Lazarević je govorio da nema idealnih zakona koji ne mogu biti zloupotrebjeni od strane nesavesnih pravnika. Autor u ovom tekstu pokušava da objasni tu misao profesora Lazarevića. Postoji više zakonskih rešenja u zapadnim, liberalnim demokratskim državama koja mogu biti vrlo sumnjiva ako imamo u vidu samo ono što piše na papiru, ali je najvažnija stvar kako su te stvari implementirane u stvarnosti. Na primer, izbori i postavljenje sudija u Engleskoj mogu biti vrlo problematični ukoliko imamo u vidu samo ono što piše u pravnim normama. Situacija je slična i u SAD Drugi primer mogu biti i izborne komisije. U nekim zemljama te su komisije vladine agencije, sa različitim posledicama koje mogu biti vrlo problematične u svakom smislu, a pre svega sa stanovišta demokratije. Ipak, generalno uzev, politički izbori u tim zemljama su slobodni i demokratski. Tako se pokazuje da su praktična primena prava, kultura, a posebno pravna kultura od izuzetnog značaja. To podrazumeva stalnu edukaciju pravnika, ali takođe i promenu njihovog načina razmišljanja. Autor ovog teksta takođe govori i o merama bezbednosti u krivičnom pravu, pre svega o obaveznom psihijatrijskom lečenju. Psihijatrija može biti zloupotrebljena u političke svrhe, a neki eksperti su smatrali da je praksa političkih zloupotreba psihijatrije bila vrlo raširena u bivšem SSSR-u. Verbalni delikti, tzv. govor mržnje, takođe su dobar primer koliko je važna implementacija onoga što piše u zakonu. Svi ovi primeri nam pokazuju koliko je profesor Lazarević

¹ Naučni savetnik, jciric@icl.org.rs

zaista bio u pravu kada je govorio da se sve može zloupotrebiti od strane nesavesnih pravnikâ. Autor smatra da je važno sve to imati u vidu kada pišemo zakone. Zakonodavac mora da poznaje i uzima u obzir naĉin razmišljanja i mentalitet pravnikâ, kao i obiĉnih ljudi, ako Źeli da napravi dobar pravni sistem. Na kraju krajeva, pravo nije samo ono što je napisano na hartiji, već i ono šta se i kako primenjuje u praksi.

Ključne reći: zakonski tekst, primena prava, nesavesni pravnici, sudska nezavisnost, autoritet prava, zakonodavac.

Uvod

Znatan broj ljudi, laika, ĉesto veruje da je za rešenje bilo kog pravnog, pa i društvenog problema, neophodno, ali i dovoljno, samo to da se donese jedan dobar zakon, zakon koji će na precizan i sveobuhvatan naĉin urediti odgovarajuću oblast. Laici naime veruju da se i najveći društveni problemi mogu sasvim jednostavno rešiti donošenjem odgovarajućih zakona.² Zanimaruje se pri tome da se ni život, ni pravo ne mogu tretirati kao obiĉna matematika, te da je taĉno to kada se kaŹe da nema razliĉitih bolesti, već razliĉitih bolesnika,³ a sliĉno se moŹe reći i kada su u pitanju pravne i društvene „bolesti“ pa zato treba znati da ima problema koje ne treba rešavati kruto, mehanicistiĉki. Sve u svemu, zakonska rešenja sama po sebi ne moraju mnogo znaĉiti, naroĉito ako i kada se ona primenjuju na neadekvatan naĉin, ili se uopšte ne primenjuju, a što opet moŹe biti posledica korupcije ili bilo kojih drugih oblika socijalnih deformacija, u šta svakako treba ubrojiti i ĉisto neznanje onih koji treba da primenjuju zakone. Ćini nam se da je profesor Ljubiša Lazarević zaista bio više nego u pravu, kada je u svoje vreme konstatovao da ni „najsavršenije“ zakonodavno rešenje ne moŹe biti imuno od zloupotreba nesavesnih ljudi, a što je više pitanje opštih političkih nego pravnih prilika u jednom društvu.⁴ Ne moŹe se dakle govoriti o manje ili više dobrim, idealnim zakonima, već o manje ili više (ne)edukovanim i (ne) savesnim pravnicima koji (ne) primenjuju dotiĉne zakone. Istina, to da su zakoni dobri, ali da ih needukovani i nesavesni pravnici – pojedinci na neadekvatan naĉin primenjuju i time obesmišljavaju, zgodan je izgovor pre svega za političare, koji na taj naĉin mogu vršiti dodatne pritiske na pravosuđe: „mi donosimo dobre zakone, ali ih sudije na neadekvatan naĉin primenjuju“.⁵ Bilo kako bilo, tek konstatacija profesora Lazarevića o idealnim zakonima i nesavesnim pravnicima, zasluŹuje paŹnju i podrobniju analizu, o ĉemu mi ovde Źelimo da kaŹemo neku reć više.

2 J. Ćirić, Da li se život moŹe kodifikovati – povodom donošenja Građanskog zakonika Srbije, *Pravo i privreda*, 4–6/2015, str. 94–107.

3 S. Pejaković, *Suđskomedicinska ekspertiza*, Beograd, 1986. str. 77–78.

4 Lj. Lazarević, Sistem mera bezbednosti i moguće izmene i dopune KZ, *Jugoslovenska revija za kriminologiju i kriviĉno pravo*, 3/1990, str. 33.

5 J. Ćirić, *Društveni uticaji na kaznenu politiku sudova*, Beograd, 2001, str. 121.

Teškoće pravnog regulisanja društvenih odnosa

Kao prvo, izgleda da je Mišel Fuko zaista bio u pravu kada je govorio da se nadzor nad društvenim odnosima u stvari prvenstveno i najpotpunije obavlja kroz kažnjavanje.⁶ Odnosno, izgleda da laici na taj način doživljavaju svrhu i funkciju prava u celini – kroz formalno nadziranje i kažnjavanje. Sve to u stvari znači da bez zakonodavne intervencije i to intervencije putem propisivanja krivičnih dela i sankcija i nema adekvatnog regulisanja društvenih odnosa. Ne znači li sve to i odgovarajuću krizu morala i svesti građana? Izgleda kao da jedna norma, danas više nema gotovo nikakvu snagu i vrednost ako nije praćena zabranom i isto tako i odgovarajućom sankcijom.⁷ Stiče se utisak kao da pravna norma bez zabrane i pretnje sankcijom i nije prava pravna norma.

Ne bi se ipak moglo reći da se društveni odnosi regulišu jedino putem zakona, tj. putem propisivanja krivičnih dela i kazni, iako i laička i politička javnost zakonima pridaje izuzetnu važnost. Često se naime govori da ako želimo u Evropu, onda moramo usvojiti i promeniti „toliko i toliko“ zakona, te zakonodavni proces postaje gotovo proces proizvodnje koji se statistički izračunava. Političari, partije i parlamenti se gotovo utrkuju u tome koliko zakona su usvojili. Tako je, na primer, 5. maja 2010. godine, u Skupštini Srbije u jednom danu usvojeno čak 85 zakona.⁸ Taj fenomen nije pak nešto što je karakteristično samo za taj skupštinski saziv i za taj datum, ali se ovde prvenstveno postavlja pitanje da li su poslanici koji su dizali ruke i usvajali zakone, uopšte znali za koje i kakve sve zakone glasaju, te kakva je sadržina tih zakona. No, ovde je reč o veri da je važno doneti zakon, a sve ostalo i nije toliko važno, nije toliko važno da li će ti zakoni moći da se primenjuju i da li će oni koji treba da ih primenjuju uopšte znati kako treba da ih primenjuju, te se tek naknadno, tek kada se jedan zakon usvoji pristupa procesima edukacije građana, ali i edukacije onih koji primenjuju zakone.

Naravno, edukacija je značajna sama po sebi, te u tom smislu, između ostalog, treba reći i to da, na primer, pitanje profesionalnosti i savesnosti jeste i pitanje permanentne edukacije ljudi, naročito pripadnika određenih profesija, no da li se i u tome na kraju krajeva preteruje? Ipak, sve to govori da pravo nije jedini instrument regulisanja društvenih odnosa, jer mnogo toga zavisi od opšte društvene i moralne klime koja je karakteristična za određeni trenutak. Učenje i samoučenje, tj. moralno i profesionalno (samo)uzdizanje svakako imaju veliki značaj za pravilno funkcionisanje odnosa u jednom društvu i zabrane i kazne tu uopšte ne moraju imati nekog velikog značaja. Sasvim pojednostavljeno rečeno, nisu samo krivični propisi i kazne način regulisanja društvenih odnosa. Za funkcionisanje društvenih odnosa, podjednako su važne ne samo odgovarajuće zakonske norme, već i nešto što bismo mogli nazvati tanana mreža moralnih, religijskih, običajnih i drugih pravila koja okružuju pravne norme i zajednički stvaraju društvenu klimu da se treba ponašati na određeni način, odnosno čine putokaz koji govori o tome kako se treba ponašati, šta se sme, a šta ne sme, šta

6 M. Fuko, *Nadzirati i kažnjavati (rođenje zatvora)*, prevod sa francuskog, Sremski Karlovci, 1997, str. 41–44.

7 Norma bez kazne, odnosno bez pretnje kaznom, kao da ostaje tek prazna ljuštura. O svemu tome Dušan Vranjanac, *Norma kao zapovest*, *Strani pravni život*, 2/2010, str. 10.

8 Z. Nikolić, *Pravni transplantati – od potreba do zloupotreba*, *Pravna riječ*, 23/2010 str. 223.

je poželjno, a šta nije.⁹ Nije dakle dovoljno samo na papiru reći da se nešto ne sme, već se mora stvoriti takva atmosfera u kojoj onaj koji primenjuje zakonske norme, mora biti svestan da se to nešto zaista „ne sme“, jer u suprotnom se sve svodi na ono što je profesor Lazarević govorio da i najidealnija zakonska rešenja ne mogu biti imuna od zloupotreba nesavesnih ljudi – pravnika.¹⁰

U tom se smislu mora konstatovati i to da postoje određena zakonska rešenja koja po mnogo čemu mogu izazivati određene kontroverze i nedoumice. Naime, radi se o nekim zakonskim rešenjima koja ne samo na prvi pogled, deluju više nego problematično sa stanovišta opštih demokratsko-liberalnih principa. Pa ipak u dotičnim zemljama ta rešenja i ti principi funkcionišu više nego uspešno i mi ne možemo govoriti o manjku demokratije u tim zemljama. Danas se sve više govori o tzv. *soft law*-u (mekom pravu), koje se preuzima kao pojam i fenomen iz međunarodnog prava. *Soft law* obično čine različiti kodeksi i pravila ponašanja, uputstva, smernice, standardi, rukovodni principi, koji ne sadrže u sebi neku izričitu zabranu i sankciju, ali ipak sadrže izvesnu moralnu snagu i autoritet.¹¹ Ne mora dakle da pravo crpi sav svoj autoritet samo u zabranama i kaznama. Jer, kao što rekosmo, ako nesavesni ljudi primenjuju dotične zabrane i kazne, onda je sve uzalud.

Uzmimo u tom smislu, na primer, izbor i imenovanje sudija. Imenovanje sudija putem izvršne vlasti od strane šefa države ili predsednika vlade, jeste način koji najmanje pogoduje sudijskoj nezavisnosti, međutim, takvo rešenje se pojavljuje u evropskim državama za koje ne bismo mogli reći da su nedemokratske. Holandija, Poljska, Ruska Federacija, Slovačka, Češka.¹² Da bi se diskreciona vlast šefa države pri imenovanju sudija svela na najmanju meru, potrebno je da bude ispunjen, pored ostalih, još jedan značajan društveni uslov. Reč je o postojanju pravne kulture koja nameće značajna nepravna ograničenja nosiocima izvršne vlasti. Konkretno, to bi značilo da šef države, premda je pravno slobodan da odbije predlog pravosudnog saveta, to neće izvršiti jer bi se time mešao u izbor koji je već ranije izvršilo kompetentno telo.¹³ Jednostavno „to se ne radi“, to je princip, pravilo koje se poštuje i kada ne postoji izričito propisana (krivična) sankcija. Kao što se na Vimbldonu ne igra tenis u prvu nedelju, odnosno ne igra tenis u opremi koja nije bele boje, tako se i uobičajena anglosaksonska tradicija poštuje kada je reč o bilo čemu drugom, pa i o precedntnom pravu, za koje se sasvim osnovano može reći da je postojanije i tradicionalnije, tj. manje podložno promenama, pa samim tim i uživa veći autoritet kod građanstva, nego ono pravo koje se relativno često menja.¹⁴

9 Đ. Ignjatović, Dekriminalizacija i inkriminalizacija u krivičnom pravu, *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, 1/1985, str. 22.

10 Lj. Lazarević, Sistem mera bezbednosti i moguće izmene i dopune KZ, *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, 3/1990, str. 33.

11 H. Hillgenbergm, *A Fresh Look at Soft Law*, <http://www.ejil.org/pdfs/10/3/597.pdf>, 15. 7. 2015.

12 V. Petrov, Izbor sudija uporedno i u Republici Srbiji – predlozi za promenu Ustava; u: Edin Šarčević, Vladan Petrov (ur.), *Sudije u pravnom sistemu*, Fondacija Centar za javno pravo, Sarajevo, 2013. str. 42.

13 V. Petrov, *op. cit.*, str. 42–43.

14 J. Ćeranić, Izvori američkog prava, u: J. Ćirić (ur.), *Uvod u pravo SAD*, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2008, str. 36.

Poseban slučaj jeste slučaj Velike Britanije i načina na koji se u toj zemlji tradicionalno vrši izbor i imenovanje sudija. Imenovanje formalno vrši kraljica, ali faktički to se vrši od strane lorda kancelara, tj. njegovih činovnika, koji sprovedu anketu, intervjuje sa lokalnim advokatima u jednoj sredini, o tome ko bi (od njih) mogao da bude sudija, te predlažu odgovarajuće kandidate, koje kancelarija lorda kancelara uzima u razmatranje i na kraju kao gotov predlog daje na formalni potpis kraljici.¹⁵ Neko bi dakle sa puno prava mogao reći da je to sa lordom kancelarom nešto vrlo nedemokratsko, pogotovu ako se ima u vidu čudna, hibridna, teško određiva pojmovna kategorija „lorda kancelara“. On je naime ujedno, u isto vreme predsedavajući Doma lordova, dakle zakonodavnog tela, ali isto tako i na svoj način vrsta Ministra pravde. U jednoj ličnosti su dakle spojene dve funkcije i zakonodavna i izvršna. Da stvar bude još komplikovanija sve doskora je Dom lordova u Velikoj Britaniji, na čelu sa lordom kancelarom obavljao i funkciju Vrhovnog suda, a onda je po zahtevu Suda za ljudska prava iz Strazbura 2009. to promenjeno i Velika Britanija je dobila Vrhovni sud, onakav kakav je karakterističan i za druge zemlje.¹⁶ Sistem je međutim vrlo uspešno funkcionisao i do tada, te bio uzor demokratije i nezavisnosti sudstva. Između ostalog, verovatno i zato što je na njegovom čelu bio jedan lord, dakle čovek visokih ličnih, moralnih i etičkih principa i karakteristika i osim toga čovek odgovarajuće ekonomske nezavisnosti. U tom smislu treba reći da su sudije u Engleskoj ljudi koji dolaze iz redova najuspešnijih advokata, oni koji su prethodno završili skupe, prestižne škole, a što sve u ekonomskom i socijalnom smislu zaista jeste garancija njihove nezavisnosti u svakom smislu, pa samim tim i u smislu pravednosti i moralnosti.¹⁷

Da budemo pomalo cinični: britanski lord kancelar i eventualni srpski lord kancelar nisu iste stvari, isti ljudi, što govori o bar dve vrste problema: neke se stvari jednostavno ne mogu i ne smeju prepisivati iz stranog prava a da se pre toga ne sagledavaju istorijske i konkretne društvene prilike¹⁸ i drugo da bi nešto funkcionisalo, bitno je, u vrlo velikoj meri i to ko su i kakvi su ljudi koji primenjuju određene zakonske odredbe. Komparativni pristup nikako ne treba da se svodi samo na upoređivanje onoga što piše u zakonskim tekstovima, već i na upoređivanje načina na koji funkcionišu pravosudni sistemi u pojedinim zemljama.¹⁹ Da li su oni lično hrabri, nezavisni, poštteni, savesni? Ipak, treba biti oprezan i kada je reč o Velikoj Britaniji i njenim lordovima. Najnoviji skandal sa razvratnim lordom, zamenikom predsednika Doma lordova koji je snimljen kako šmrče kokain sa grudi jedne prostitutke,²⁰ pokazuje da čak ni britanski lordovi više nisu oličenje neke posebne moralne uzvišenosti i nepogrešivosti. O tome uostalom svedoči i postojanje tzv. Nolanovog komiteta u Velikoj Britaniji. Godine 1994. tadašnji britanski premijer Džon Mejdzor, formirao je poseban

15 Detaljnije kod: Z. Mršević, Organizacija redovnih sudova i položaj sudija u Engleskoj, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, 3–4/1990, 409.

16 Videti: D. Pavičević, Vrhovni sud Ujedinjenog kraljevstva, *Strani pravni život*, 3/2010, 197–212.

17 Z. Mršević, *Ibidem*.

18 J. Čirić, Nevolje sa uporednim pravom, *Strani pravni život*, 1/2008, 7–31.

19 S tim u vezi i A. Rabrenović; Stanje u srpskom pravosuđu u poređenju sa drugim evropskim zemljama, *Strani pravni život*, 2/2010, str. 25–44.

20 <http://www.blic.rs/Vesti/Svet/579548/SKANDAL-BRITANIJI-Razvratni-lord-smrkao-kokain-sa-grudi-prostitutke>.

Parlamentarni komitet za standarde u javnom životu. Komitet je takođe poznat i pod imenom Nolanov komitet, po imenu lorda Nolana, prvog predsednika tog komiteta, koji je osnovan sa ciljem da odgovori na sve učestalija neetička ponašanja – postupke pre svega članova Parlamenta, prvenstveno u smislu prihvatanja odgovarajućih novčanih sredstava da bi se postavila odgovarajuća parlamentarna pitanja.²¹ U pitanju je bila potreba da se odgovori na sve izraženije nezadovoljstvo najšire javnosti ponašanjima političara – parlamentaraca i sve nemoralnijoj praksi lobiranja.

Izbori američkih sudija takođe zaslužuju pažnju. U pitanju je relativno komplikovani izbor sudija u SAD, naročito kada je reč o sudijama Vrhovnog suda, gde je uloga i značaj predloga koji inicijalno potiče od predsednika SAD, od najvećeg mogućeg značaja.²² Pa ipak, ugled i autoritet koji uživa Vrhovni sud SAD i njegove sudije jeste nešto što zaslužuje posebnu pažnju. U tom smislu je zanimljiv i jedan slučaj kada se smatralo naime da je nakon što su Nikson 1971. i Regan 1981. imenovali dvoje konzervativnih sudija Vilijema Renkvista i Sandru Dej O’Konor, Vrhovni sud SAD postao najkonzervativniji u svojoj istoriji. Smatralo se tada da će se liberalno pravilo „Miranda“ tumačiti na drugačiji način, međutim to se ipak nije dogodilo, već su to dvoje sudija ostali usamljeni.²³ Sve u svemu, jedan čudan sistem imenovanja, izbora sudija Vrhovnog suda, gde je upliv izvršne (političke) vlasti od vrlo izrazitog značaja, ne mora da znači da će tako izabrane sudije biti lošije i nesavesnije. Često je upravo suprotno, pa čak i kada se radi o izborima pojedinih sudija u pojedinim od država SAD, gde se sudije ne tako retko biraju na političkim izborima neposredno od strane građana, te se oni kandiduju na listama pojedinih političkih stranaka. Nije nepoznato naime da i same sudije u pojedinim situacijama učestvuju u političkim kampanjama za ovu ili onu stranku,²⁴ a što bismo mi odavde iz perspektive Srbije, ocenili kao nešto što je potpuno neprihvatljivo. Ipak, to, kao i mnogo toga drugog u Americi funkcioniše, ponekad čak vrlo dobro.

Zanimljiva može biti i priča o političkim izborima i izbornim sistemima, tj. izbornim komisijama u pojedinim zemljama. U nekim zemljama izborna komisija je posebno nezavisno telo, koje ima svoj nezavisan budžet, a što je sve regulisano ili ustavima,²⁵ ili posebnim zakonima, kako je to, na primer, slučaj sa Velikom Britanijom.²⁶ Postoje međutim zemlje u kojima su izborne komisije u stvari deo izvršne vlasti, kao što je to slučaj sa Danskom, Singapurom, Švedskom, Švajcarskom, Tunisom, ili SAD.²⁷ U Švedskoj je, na primer, kada govorimo o izornoj komisiji, reč o Vladinoj agenciji, koja je 2001. počela sa radom i tada preuzela ovlašćenja koja je do tada imao nacionalni poreski savet Švedske.²⁸

21 <http://www.public-standards.gov.uk/about.html>.

22 A. Knežević-Bojović, Izbor sudija u Sjedinjenim američkim državama, u: J. Ćirić (ur.), *Uvod u pravo SAD*, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2008, str. 141–162.

23 J. Ćirić, ACLU – American Civil Liberties Union, u: J. Ćirić (ur.), *Uvod u pravo SAD*, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2008, str. 308.

24 Više u: Z. Milovanović, Organizacija sudova u SAD i njihova nadležnost u krivičnim stvarima, *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, br. 3/1988.

25 https://en.wikipedia.org/wiki/Election_commission

26 [https://en.wikipedia.org/wiki/Electoral_commission_\(United_Kingdom\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Electoral_commission_(United_Kingdom))

27 https://en.wikipedia.org/wiki/Election_commission

28 https://en.wikipedia.org/wiki/Election_Authority-of-Sweden

Zamislamo u tom smislu situaciju da izbore u Srbiji nadgleda, organizuje i sprovodi neko vladino telo na čijem se čelu nalazi, na primer, ministar unutrašnjih poslova, ili pak poreska uprava. Šta bi političari, naročito oni iz opozicije rekli? Švedska je međutim demokratska zemlja sa razvijenom demokratskom političkom i pravnom tradicijom i kulturom u kojoj nikome ipak ne pada na pamet niti da vrši zloupotrebe, niti da sumnja, niti da beskrajno pokreće pitanja nečije dobro(zlo) namernosti, odnosno (ne)savesnosti.

Da bi, na primer, saobraćaj uopšte mogao da funkcioniše, učesnici u saobraćaju moraju da polaze od načela poverenja, od toga da i svi ostali učesnici u saobraćaju ni namerno, ni nenamerno neće činiti greške.²⁹ Tako bi moralo biti i u ostalim društvenim delatnostima, koje se ne smeju obavljati tako što će neko (svi) stalno sumnjati jedan u drugoga. Tako mora biti i u procesima lečenja, jer ne može lekar stalno sumnjati i sve iz početka proveravati.³⁰ Tako mora biti i u pravosuđu i u politici. Bez toga u stalnom sumnjičenju ljudi će se neprestano vrteti u krugu.

Šta tek reći o elektronskom glasanju, koje funkcioniše u nekim demokratskim državama,³¹ ili pak o glasanju od strane dijaspore putem pošte iz inostranstva – kakve li su tu tek mogućnosti za manipulacije i zloupotrebe?³² Ili, na primer, glasanje na preliminarnim partijskim izborima, kao što je to slučaj u SAD. Bez minimuma poverenja u dobronamernost i savesnost pojedinaca koji sprovode zakone, ne može biti uspostavljeno ni ono što se naziva vladavina prava, niti pak može biti uspostavljen autoritet prava. Da bi međutim to poverenje i autoritet mogli biti uspostavljeni, neophodno je da izbledi i sećanje na neka ranija vremena u kojima su primeri zloupotreba i nesavesnosti bili vrlo učestali. Konkretno rečeno, ako se građani vrlo živo sećaju različitih zloupotreba i nesavesnosti iz neposredne prošlosti, onda, naravno, ni autoritet prava i pravne države ne može biti uspostavljen. Pravna država i autoritet prava jeste nešto što se ne uspostavlja preko noći.

Ovde treba reći takođe i nekoliko reči o percepciji korupcije, koju, naravno, ne treba brkati sa samom korupcijom, ali tamo gde građani lako, često i u svemu vide korupciju, tamo je najčešće uzaludan svaki trud savesnih i poštenih službenika.³³ Jer, građani će u njihovom radu, radu tih inače poštenih službenika, uvek videti korupciju i teško da se na tom planu nešto ozbiljnije može promeniti, vrlo često i zbog toga što su građani po tradiciji, iskustvenom nasleđu i lokalnom mentalitetu, naučeni da državu doživljavaju kao tuđinsku, a u svakom slučaju nedemokratsku, kao državu koju uvek treba prevariti i čije zakone ne treba poštovati, već ih treba izigravati. U takvoj situaciji, naravno, nikome ko radi za državu ne treba verovati.

29 Više u: V. Vasilijević, *Bezbednost saobraćaja, dostignuća i mogućnosti*, Privredna štampa, Beograd 1980.

30 Više u: J. Ćirić, *Objektivna odgovornost u krivičnom pravu*, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2008.

31 D. Prlja, *Elektronsko glasanje*, u: Oliver Nikolić, Vladimir Đurić (ur.), *Izbori u domaćem i stranom pravu*, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2012, str. 107–118.

32 O. Nikolić, *Glasanje putem pošte sa posebnim osvrtom na glasanje dijaspore – uporednopravna analiza*, u: O. Nikolić, V. Đurić (ur.), *Izbori u domaćem i stranom pravu*, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2012, str. 119–132.

33 V. Samardžija, S. Cvrljak, D. Vuletić, *Legal Harmonization et the EU Acquis: Public Procurement as a Challenge for Croatia*, in: J. Ćirić (red.), *3rd Network Conference Adaptation and Implementation of the EU – Acquis: an Exchange of Experiences*, Belgrade 2009, str. 112.

Iskustvo otomanske imperije i kasnije jednopartijskog komunizma, ovde su tipičan primer da se u državu, državne organe i sve one koji sprovode zakonske propise nema poverenja, te da se uvek i u svemu vidi korupcija. S druge strane, prevelika i prečesta priča o korupciji uvek na neki način pogoduje stvarnom rastu korupcije.³⁴ Tabloidi, na primer, stalno pišu o korupciji i lansiraju odgovarajuće korupcionaške afere. I šta to sve može imati za posledicu. To, na primer, da se politikom počinju baviti i da se rukovodećih mesta počinju prihvatati samo oni koji inače ne haju mnogo za ono što pišu novine, a to će reći oni koji su moralno nedovoljno osetljivi.³⁵ Sve to za posledicu ima da oni koji su zaduženi za primenu prava, pravnih normi, postaju uistinu sve nesavesniji. Drugim rečima, podstaknuti nekim primerima iz prošlosti i našim tradicionalnim mentalitetom, građani za one koji su zaduženi da se staraju o primeni prava, misle da su nesavesni i korumpirani, pa takvi pre ili kasnije zaista i postaju nedovoljno savesni i poštteni i tada uistinu postaje bespredmetno govoriti o bilo kakvim idealnim zakonskim rešenjima.

Neretko su priče o korupciji bile posebno podsticane u zapadnim (anglo-saksonskim) medijima kako bi se na svoj način dezavuisali ideološki suparnici sa Istoka i kako bi se pokazao i dokazao primat zapadnih društava i sistema. Priča o korupciji u zapadnim društvima uvek je bila odmerenija, isto kao i priča o zloupotrebama određenih zakonskih rešenja, zloupotrebama od strane nesavesnih službenika – pravnik. Nije se, naravno, nikada govorilo o tome da je na Zapadu sve idealno, pa ni to da su svi savesni i poštteni, ali, svesno je negovan mit – imidž prema kojem je „evropocentrični“ Zapad i idealniji i savesniji od azijskog despotskog Istoka. Ponekad se može steći utisak kao da čitava priča o korupciji treba da potkrepi na Zapadu neke davno ukorenjene stereotipove o drugima, na primer o Balkanu i o „mračnoj Vizantiji“.³⁶ Posledica je u tome da i sami građani dotičnih država počinju da veruju kako je sve korumpirano, kako se nikome ne može verovati. U takvoj situaciji zaista nema idealnih zakonskih rešenja koja se ne mogu zloupotrebiti od strane nesavesnih ljudi, jer je tih nesavesnih ljudi veoma mnogo i jer su oni zaista spremni na sve.

Posebnu pažnju zasluđuje i borba protiv terorizma. Ta borba protiv terorizma bila je nešto što je u SAD bilo tretirano i prihvaćeno kao nešto sasvim legitimno, opšteprihvaćeno u vidu tzv. *Patriot Act*-a, naročito neposredno nakon 11. 9. 2001,³⁷ dok samo nekoliko godina pre toga, kada je jedan sličan, mogli bismo reći čak i benigniji zakon protiv terorizma bio predlagan u Srbiji, to je izazvalo burnu reakciju najšire političke javnosti, te je takav zakon ipak zaustavljen u zakonodavnoj proceduri.³⁸ Zašto? Da li zato što su u srpskom društvu oni koji

34 N. Nenadić, Pojam i uzroci korupcije, u zborniku radova: *Korupcija, osnovni pojmovi i mehanizmi za borbu*, Beograd, 2007. str. 15.

35 J. Ćirić, Mediji i korupcija, *Hereticus*, 3–4/2013, str. 64–76.

36 Floskula o „mračnoj Vizantiji“, o Vizantiji kao zemlji zavere, svakojakih čudesa i korupcije, u zapadnom svetu je veoma ukorenjena i široko rasprostranjena (o tome kod Georgija Ostrogorskog, *Istorija Vizantije*, Beograd, 1969).

37 K. Wong, USA Patriot Act: A Preliminary Study, *Strani pravni život*, 1–2/2007, str. 130–173.

38 Godine 2000. kada je trebalo da u Srbiji bude donesen Zakon o borbi protiv terorizma, tadašnji pomoćnik ministra pravde Balinovac u jednom intervjuu je rekao i sledeće: „U V. Britaniji policija prilikom ispitivanja osumnjičenih za terorizam, može osumnjičenog držati sa kapuljačom na glavi u ‘gluvim sobama’ u stojećem položaju i do sto sati neprekidno bez prava na pauzu za jelo, vodu, nuđu.“ (Slobodan Antonić, *Milošević – još nije gotovo*, Beograd, 2015, str. 319) Samo

sprovode zakonske norme zbilja nesavesniji, ili pak zato što je o tim ljudima, pravnicima u medijskom smislu stvorena predrasuda da su oni nemoralni i nesavesni? Ili pak zato što u SAD najveći broj ljudi nije mnogo zainteresovan za pitanja ljudskih prava, naročito ako se i kada se radi o ljudskim pravima marginalaca – zatvorenika, ili pak marginalaca – građana iz nekih dalekih zemalja, koje se po pravilu doživljavaju kao varvarske, a što je nešto što je gotovo oduvek bilo karakteristično za zapadnjački način gledanja na ostatak sveta. U svakom slučaju, različite vrste zabrana i ograničavanja uobičajenog korpusa ljudskih prava, sasvim se lako od strane običnih ljudi, građana prihvataju, ako se te zabrane i ograničavanja obrazlažu potrebom „borbe protiv...“, odnosno „zaštite od...“ naročito terorizma.³⁹

Na sve se to nadovezuje i priča o manipulacijama i zloupotrebama medicinskih mera bezbednosti čuvanja i lečenja u psihijatrijskim ustanovama. Naime, sedamdesetih i osamdesetih godina je na Zapadu bila prilično rasprostranjena priča o tome da se u tadašnjem SSSR-u primenjivalo to da su svi oni koji su bili politički nepodobni, bili tretirani kao psihijatrijski bolesnici, te da su psihijatrijske bolnice tada bile prepune političkih protivnika, koji nisu bili proglašavani krivim, već su bili proglašavani „ludim“ i držani izolovani od ostalih.⁴⁰ Upravo je povodom toga i povodom tih, danas se to može reći, prilično neutemeljenih, a u najmanju ruku preteranih optužbi koje su dolazile sa Zapada, profesor Lazarević i izrekao rečenicu koja nam služi kao „crvena nit“ onoga o čemu mi ovde govorimo: „ne postoje idealna zakonska rešenja koja se ne mogu zloupotrebiti od strane nesavesnih ljudi, koji su spremni na tako nešto.“⁴¹

Jasno je, naravno, da tamo gde su širi prostori za slobodno tumačenje, odnosno za slobodno (sudijsko) uverenje, da je tu veća, šira mogućnost za različitosti u primeni istih pravnih normi, tj. za zloupotrebe različitih vrsta. Ispostavlja se tako da tumačenje prava/zakona postaje gotovo zasebna naučna disciplina, važna gotovo isto koliko i samo pisanje prava/zakona.⁴² Jednostavno rečeno pravo se ne sastoji samo u onome šta u zakonima piše, već i u tome kako se to što piše tumači i primenjuje. U vezi sa tim se može citirati i ono što je još Aristotel govorio da je zakon jedna opšta norma a da ima puno pojedinačnih slučajeva koji ne mogu biti tretirani pravedno samo prema toj opštoj normi – odredbi.⁴³ Drugim rečima, ukoliko bi se onima koji primenjuju pravo sasvim oduzela mogućnost da na relativno – umereno – podnošljivo različite načine primenjuju iste opšte pravne norme, odredbe, to bi dovelo do mnogih i nepravednih i paradoksalnih situacija, kakva je bila i ona iz revolucionarnog krivičnog zakonika iz vremena francuske buržoaske revolucije, kada je postojao sistem apsolutno određenih kazni i sudija nije imao šta da razmišlja, ni šta da ublažava, niti da postrožava

nekoliklo godina kasnije, čitav svet je imao priliku da se uveri kako izgleda zapadna liberalna demokratija u zatvorima Abu Graib i Guantanamo.

39 O tome više V. Ćorić, Nove metode u suzbijanju terorizma u SAD nakon 11. Septembra, *Strani pravni život*, 1–3/2006.

40 Više u: V. Dimitrijević, Međunarodno zaštićena ljudska prava u Jugoslavija, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, br. 6/1987.

41 Lj. Lazarević, *op. cit.*, str. 33.

42 Više u: K. Čavoški, Tumačenje i individualizacija prava zarad pravičnosti, *Pravni život*, год 44. књ. 421, 12/1995.

43 Aristotel, *Nikomahova etika*, (prevod na srpski), Beograd, 1970. str. 138.

kaznu.⁴⁴ Takvo ograničenje slobodnog sudijskog uverenja, pre ili kasnije dovodi do različitih vrsta nepravednosti i besmislenosti, a jedna od osnovnih besmislenosti se sastoji u tome da se time insistira da se sudija – pravnik, pretvara u automat koji ništa ne razmišlja, koji ne vidi čoveka kojem sudi i izriče kaznu, već postaje kompjuter, bez srca, slep za sve životne i društvene različitosti i okolnosti. Da li je to ideal kojem treba težiti? Ovo sve, naravno, još mnogo više dolazi do izražaja kada na scenu stupe i psihijatri, (psiholozi) koji treba da veštače ljudsku psihu, tj. da odgovaraju na pitanje da li je i koliko je neko uračunljiv. Jasno je, naravno, da kada su u pitanju ljudi i njihova psiha i njihovi međusobni odnosi, stvari ne mogu biti tretirane na matematički pojednostavljen način. Sve u svemu, ako hoćemo da na potpuno valjan način, a to će reći savesno i pošteno nekoga (pr)ocenimo, onda to nećemo moći da uradimo ukoliko „procenjivaču“ ne damo odgovarajući prostor slobodne procene, slobodnog uverenja, bez obzira da li se radi o slobodnom psihijatrijskom, ili slobodnom sudijskom uverenju. Naime ako želimo da se dešifrovanje i dijagnostifikovanje nekog problema, fiziološkog, psihološkog, socijalnog, ili bilo kog drugog, sprovede na pravi način, onda ta dijagnoza ne može biti uspešna, ukoliko se onaj koji sprovodi dijagnozu kreće samo u unapred zadatim, krutim šemama, bez određene doze slobodne kreativnosti. Ta kreativnost, koja se dakle podrazumeva, ponekad ipak može otići i u drugu krajnost, a što može značiti i to da lekari, psihijatri svuda, u svemu i u svakom pacijentu mogu videti određeno „ludilo“. Sve to znači da je pitanje ljudskog, naročito psihičkog zdravlja, u dobroj meri socijalno pitanje, odnosno to da li će neko biti proglašen za zdravog ili bolesnog, u dobroj meri zavisi od opšteg stanja društvenih (ekonomskih, političkih, ideoloških) odnosa u datom trenutku.⁴⁵ To na neki način daje dodatno pojašnjenje u vezi sa onim psihijatrija iz epohe SSSR-a. Ako su opšti društveni uslovi takvi da se podrazumevaju i podstiču odgovarajuće zloupotrebe i nesavesnosti, onda će takvih zloupotreba u znatno većoj meri zaista i biti.

Bilo kako bilo, tek zakoni i pisane norme ne mogu rešiti sve moguće probleme i sprečiti sve moguće zloupotrebe i nesavesnosti. S tim u vezi su i tzv. verbalni delikti, za koje se u jednom trenutku mislilo da su oni karakteristični samo za socijalistička, ali ne i za zapadna liberalna društva. Pogledajmo u tom smislu, jednu karakterističnu inkriminaciju predviđenu u Krivičnom zakoniku SR Nemačke. Član 86a KZ SRN – „Upotreba oznaka protivustavnih organizacija“.

„(1) Kaznom lišenja slobode do 3 godine ili novčanom kaznom kazniće se ko: na području važenja ovog zakona širi oznake ovih stranaka ili udruženja (...) ili ih javno upotrebljava na skupovima ili u spisima koje lično rastura,... na način predviđen u tački 1. proizvodi, drži u zalihi ili uvozi predmete koji predstavljaju ili sadrže takve oznake, radi njihovog širenja ili upotrebe u zemlji ili u inostranstvu.

(2) Oznakama u smislu stava 1 posebno se smatraju zastave, značke, delovi uniforme, parole i načini pozdravljanja. Sa oznakama iz stava 1. izjednačavaju se oznake koje su im u toj meri slične da ih mogu zameniti.“⁴⁶

44 B. Čejović, Istorijski razvoj principa individualizacije krivičnih sankcija, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, 2–3/1971, str. 297.

45 Više u: T. Szasz, *Proizvodnja ludila: usporedno proučavanje inkvizicije i pokreta za brigu o duševnom zdravlju* (prevod sa engleskog), Zagreb, 1982.

46 *Krivični Zakonik SR Nemačke sa uvodnim zakonom za krivični zakonik, i vojno krivičnim zakonom* (prevod sa nemačkog – Dimitrije Pavlović), Beograd, 1998. str. 59.

Posebno je značajna odredba iz člana 130 KZ SRN – „Huškanje protiv naroda“.⁴⁷

„(1) Ko na način koji je podoban da naruši javni red

1) – Podstiče mržnju protiv dela naroda ili poziva na nasilne ili samovoljne mere protiv naroda,

2) – Napada ljudsko dostojanstvo drugih, tako što se pogrdno izražava protiv dela naroda ili ga zlonamerno izlaže preziru ili kleveće

Kazniće se lišenjem slobode od 3 meseca do 5 godina...“

Problematika govora mržnje ne tretira se međutim samo u unutrašnjem zakonodavstvu pojedinih država, značajno je ovde napomenuti i nekoliko preporuka Saveta Evrope. Treba pomenuti Preporuku No R(97) 20, koji je prvi međunarodni pravni dokument o govoru mržnje, ali isto tako i Preporuku 1543 (2001) Parlamentarne skupštine Saveta Evrope, u kojem se kaže da rasizam nije mišljenje, pa se samim tim na njega ne mogu primeniti postavke o slobodi govora, nego je tu u pitanju kriminal.⁴⁸ Čak i u Velikoj Britaniji koja se smatra kolevkom slobode govora, postoje neke zakonske inkriminacije koje tretirajući tzv. govor mržnje u stvari u dobroj meri ograničavaju slobodu govora, a što je na svoj način postao standard karakterističan za čitavu Evropu.⁴⁹ Od zemalja koje su u poslednjih nekoliko godina usvojile nove, ili prilagodile postojeće zakone koji regulišu ovu oblast i inkriminišu verbalni delikt govora mržnje, pominjemo SR Nemačku (1985) Brazil (1985) Veliku Britaniju (1976) Švedsku (1989) Francusku (1990).⁵⁰

Problem kod ovih zakonskih odredaba, kao i kod mnogih drugih se sastoji u selektivnosti njihove primene. Uvek će, naravno, biti onih povlašćenih pojedinaca, kojima će nešto biti dozvoljeno što drugima nije, ali, ovde, kod nekih, a naročito verbalnih delikata i govora mržnje to je posebno izraženo, a to je i bilo nešto što su mnogi analitičari iznosili kao problem u vezi sa famoznom inkriminacijom neprijateljske propagande.⁵¹ Izjava jednog pojedinca može biti tretirana kao opravdana i dozvoljena društvena kritika i izražavanje slobodnog mišljenja, a ista takva izjava nekog drugog pojedinca kao neprijateljska propaganda, ili kao današnjim rečnikom rečeno „govor mržnje“.

Zapravo selektivnost primene pojedinih krivičnih inkriminacija jeste poseban problem kada govorimo o (ne)idealnim zakonima i (ne)savesnim pravnicima. Jer, zaista nema idealnih zakonskih rešenja, a što ovde stalno ponavljamo, ali svaki zakonodavac mora znati da su ljudi, pravnici, po pravilu nesavesni⁵² i skloni tome

47 *Ibidem*, str. 79

48 Videti o tome na internet sajtu www.assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta01/EREC1543.htm

49 J. Čirić, *Govor mržnje, Revija za kriminologiju i krivično pravo*, 3/2006, str. 199–223.

50 B. Milinković, *Međunarodnopravna i uporednopravna analiza „govora mržnje“*, *Strani pravni život*, 2–3/1994, str. 93–94.

51 O tome, na primer, i Đ. Marjanović, *Verbalni politički delikt neprijateljske propagande*, u zborniku: *Misao, reč, kazna*, Beograd, 1989, str. 27.

52 Možda najveći problem i greška socijalizma – komunizma se i sastojala u tome što je on polazio od toga da su ljudi sasvim savesna i nesebična bića, a što se često pokazivalo kao sasvim netačno. Uvek je bolje polaziti od toga da su ljudi skloni sebičnom načinu ponašanja, te onda tu ljudsku karakteristiku ugraditi u odgovarajuće zakonske odredbe i sisteme. Odnosno, nikada ne treba polaziti od toga da ljudi neće nešto iskoristiti za sebe, već da će samo razmišljati o opštem dobru.

da sasvim selektivno primenjuju određene, inače dobre norme. U tom se smislu nama ovde nameću i pitanja u vezi sa odredbama o oduzimanju imovinske koristi stečene krivičnim delom, kao i posebno najavljeni Zakon o poreklu imovine. Nezahvalno je, naravno, na bilo koji način komentarisati nešto što na papiru još uvek ne postoji, već postoji samo u najavama određenih novinara i političara, ali, samo uzgred, a povodom ispitivanja porekla imovine uopšte, nama se nameće pitanje, da li će se sve na kraju završiti tako što ćemo ispitivati poreklo imovine samo „njihovih“, ali ne i „naših“, te da li će na kraju svi postati „naši“, prosto zato da ne bi došli pod udar zakona i svih onih koji ispituju poreklo imovine. Time će, naravno, sve vrlo brzo postati besmisleno i zakon neće biti primenljiv. To je, naravno, tema o kojoj se može vrlo mnogo raspravljati, ali ono što u stvari ovde treba reći jeste to da zakonodavac kada donosi bilo kakav zakon, mora znati za koje ljude, sa kakvim mentalitetom i navikama on piše dotični zakon, te kako će oni taj zakon primenjivati, odnosno hoće li ga i koliko zloupotrebljavati.⁵³

Zaključak

Na kraju, naravno, povodom gotovo svake zakonske odredbe, a naročito kada se radi o krivičnim odredbama, mora se reći ono što od samog početka, mi uporno i ponavljamo, a što je još pre više godina rekao profesor Ljubiša Lazarević: „nema tako idealnog zakonskog rešenja, koje ne može biti zloupotrebjeno od strane nesavesnih ljudi spremnih za tako nešto“.⁵⁴ To sve u svemu znači da se zakon ne sastoji samo u tome šta piše u zakonu, već i u tome kako se to što piše, primenjuje u praksi. Tu, međutim do izražaja dolazi mnogo toga što i nema mnogo veze sa samim zakonima. U tom smislu jasno je da ideal vladavine prava (pravne države) i nije toliko pravni, koliko politički fenomen, čije ostvarenje u manjoj ili većoj meri zavisi od čitavog niza različitih političkih faktora.⁵⁵ Tu treba pomenuti i edukovanost pravnika, njihov lični i profesionalni moral, ali takođe i tradiciju, iskustvo, mentalitet, opšte političke odnose i kulturu, kao i tolerantnost i brojna pitanja odgovornosti, ali i mnogo drugih faktora iz domena ekonomije i ideologije.

Literatura

1. Antonić, S; *Milošević – još nije gotovo*, Beograd, 2015.
2. Aristotel, *Nikomahova etika*, (prevod na srpski), Beograd, 1970.
3. Čavoški, K; Tumačenje i individualizacija prava zarad pravičnosti, *Pravni život*, год 44. књ. 421, 12/1995.

53 Agneš Kartag Odri, O stvaranju prava i pravnoj svesti, *Zbornik Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, XXIII, 1–3/1989, str. 153–160.

54 Lj. Lazarević; Sistem mera bezbednosti i moguće izmene i dopune KZ, *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, 3/1990, str. 33.

55 R. Faupel; Rule of Law: Nothing purely abstract and no matter for Sunday speech only, *Strani pravni život*, 2/2009, str. 7–26.

4. Čejović, B; Istorijski razvoj principa individualizacije krivičnih sankcija, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, 2–3/1971.
5. Čeranić, J; Izvori američkog prava, u: J. Ćirić (ur.), *Uvod u pravo SAD*, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2008.
6. Ćirić, J; ACLU – American Civil Liberties Union, u: J. Ćirić (ur.), *Uvod u pravo SAD*, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2008.
7. Ćirić, J; Da li se život može kodifikovati – povodom donošenja Građanskog zakonika Srbije, *Pravo i privreda*, 4–6/2015.
8. Ćirić, J; *Društveni uticaji na kaznenu politiku sudova*, Beograd, 2001.
9. Ćirić, J; Govor mržnje, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, 3/2006.
10. Ćirić, J; Mediji i korupcija, *Hereticus*, 3–4/2013.
11. Ćirić, J; Nevolje sa uporednim pravom, *Strani pravni život*, 1/2008.
12. Ćirić, J; *Objektivna odgovornost u krivičnom pravu*, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2008.
13. Ćorić, V; Nove metode u suzbijanju terorizma u SAD nakon 11. Septembra, *Strani pravni život*, 1–3/2006.
14. Dimitrijević, V; Međunarodno zaštićena ljudska prava i Jugoslavija, *Analiza Pravnog fakulteta u Beogradu*, br. 6/1987.
15. Faupel, R; Rule of Law: Nothing purely abstract and no matter for Sunday spechse only, *Strani pravni život*, 2/2009.
16. Fuko, M; *Nadzirati i kažnjavati (rođenje zatvora)*, prevod sa francuskog, Sremski Karlovci, 1997.
17. Georgija Ostrogorskog, *Istorija Vizantije*, Beograd, 1969.
18. Hillgenbergm, H; *A Fresh Look at Soft Law*, <http://www.ejil.org/pdfs/10/3/597.pdf>, 15. 7. 2015.
19. Ignjatović, Đ; Dekriminalizacija i inkriminalizacija u krivičnom pravu, *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, 1/1985.
20. Kartag Odri, A; O stvaranju prava i pravnoj svesti, *Zbornik Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, XXIII, 1–3/1989.
21. Knežević-Bojović, A; Izbor sudija u Sjedinjenim američkim državama, u: J. Ćirić (ur.), *Uvod u pravo SAD*, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2008.
22. *Krivični Zakonik SR Nemačke sa uvodnim zakonom za krivični zakonik, i vojno krivičnim zakonom* (prevod sa nemačkog – Dimitrije Pavlović), Beograd, 1998.
23. Lazarević, Lj; Sistem mera bezbednosti i moguće izmene i dopune KZ, *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, 3/1990.
24. Marjanović, Đ; Verbalni politički delikt neprijateljske propagande, u zborniku: *Misao, reč, kazna*, Beograd, 1989.
25. Milinković, B; Međunarodnopravna i uporednopravna analiza „govora mržnje“, *Strani pravni život*, 2–3/1994.
26. Milovanović, Z; Organizacija sudova u SAD i njihova nadležnost u krivičnim stvarima, *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, br. 3/1988.

27. Mršević, Z; Organizacija redovnih sudova i položaj sudija u Engleskoj, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, 3–4/1990.
28. Nenadić, N; Pojam i uzroci korupcije, u zborniku radova: *Korupcija, osnovni pojmovi i mehanizmi za borbu*, Beograd, 2007.
29. Nikolić, O; Glasanje putem pošte sa posebnim osvrtom na glasanje dijaspore – uporednopravna analiza, u: O. Nikolić, V. Đurić (ur.), *Izbori u domaćem i stranom pravu*, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2012.
30. Nikolić, Z; Pravni transplant – od potreba do zloupotreba, *Pravna riječ*, 23/2010.
31. Norma bez kazne, odnosno bez pretnje kaznom, kao da ostaje tek prazna ljuštura. O svemu tome Dušan Vranjanac, Norma kao zapovest, *Strani pravni život*, 2/2010.
32. Pavićević, D; Vrhovni sud Ujedinjenog kraljevstva, *Strani pravni život*, 3/2010.
33. Pejaković, S; *Sudskomedicinska ekspertiza*, Beograd, 1986.
34. Petrov, V; Izbor sudija uporedno i u Republici Srbiji – predlozi za promenu Ustava; u: Edin Šarčević, Vladan Petrov (ur.), *Sudije u pravnom sistemu*, Fondacija Centar za javno pravo, Sarajevo, 2013.
35. Prlja, D; Elektronsko glasanje, u: Oliver Nikolić, Vladimir Đurić (ur.), *Izbori u domaćem i stranom pravu*, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2012.
36. Rabrenović, A; Stanje u srpskom pravosuđu u poređenju sa drugim evropskim zemljama, *Strani pravni život*, 2/2010.
37. Samardžija, V; Cvrljak, S; Vuletić, D; Legal Harmonization et the EU Acquis: Public Procurement as a Challenge for Croatia, in: J. Ćirić (red.), *3rd Network Conference Adaptation and Implementation of the EU – Acquis: an Exchange of Experiences*, Belgrade 2009.
38. Szasz, T; *Proizvodnja ludila: usporedno proučavanje inkvizicije i pokreta za brigu o duševnom zdravlju* (prevod sa engleskog), Zagreb, 1982.
39. Vasilijević, V; *Bezbednost saobraćaja, dostignuća i mogućnosti*, Privredna štampa, Beograd 1980.
40. Wong, K; USA Patriot Act: A Preliminary Study, *Strani pravni život*, 1–2/2007.
41. www.assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta01/EREC1543.htm
42. <http://www.blic.rs/Vesti/Svet/579548/SKANDAL-BRITANIJI-Razvratni-lord-smrkao-kokain-sa-grudi-prostitutke>.
43. <http://www.public-standards.gov.uk/about.html>.
44. https://en.wikipedia.org/wiki/Election_commission
45. https://en.wikipedia.org/wiki/Election_Authority-of-Sweden

IDEAL LAWS AND UNSCRUPULOUS LAWYERS

Jovan Ciric

Institute of Comparative Law, Belgrade

Summary: The life of one law depends not only on what is prescribed, but how it is respected. In that sense, the authority of the law is the authority of those who are applying the law. So, the independence, knowledge and the culture of lawyers are sometimes more important than words of the law. Professor Ljubiša Lazarević used to say that there are no ideal laws that cannot be misused by unscrupulous lawyers. In this article the author tried to explain this thought of professor Lazarević. There are many legal solutions in the Western liberal, democratic countries that can be very doubtful if we look only at what is written on the paper, but the most important thing is how those regulations are implemented in practice, in real life. For example, the elections and appointments of judges in England could be very problematic if we have in mind only what it is said in some legal norms. The situation is similar in the USA. The other example could be the elections commissions. In some countries those commissions are governmental agencies with different consequences that could be very problematic in every, but first of all democratic sense. However, generally speaking, political elections in those countries are free and democratic. So, for the implementation of the law, the culture, especially legal culture is very important. It includes permanent education of lawyers, but also changing of their minds. The author of this text also speaks about security measures in Criminal Law, first of all “compulsory psychiatric treatment“. Psychiatry could be abused in political sense and some experts thought that the practice of political misusing of the psychiatry was very spread in the former Soviet Union. Verbal offences, so-called hate speech, also are good examples how important it is to implement what is said in the law. All of these examples show us that Professor Lazarević really had a right when he said that everything could be abused by unscrupulous lawyers. The author thinks that it is important to have that in mind when we write a new law. A legislator has to know and has to take in consideration the way of thinking and the mentality of lawyers and ordinary people if he wants to make good legal system. All in all, the law is not only what is written on the paper, but also what is implemented in practice.

Keywords: legal texts; implementation of the law; unscrupulous lawyers; judicial independence; authority of the law, legislator.